

ahogy ez – múlik minden, múlik ugyan, de ez sincs,
 céltalan rögzülő változások a felhők,
 a válók, összetorlók, eztán és azelőtt,
 a nap, hogy lebukott onnét, ahova feljött,
 a tér, ahogy lemásolná nem örök idő;
 csoszogsz bölcselmeden, arra biztat, na, *leggyints*,
 mint a vadlúd, a szárnypár; próbáld, senki se jár;
 hogy biztosan nem is vagy soha az, amit ekképp,
 vagy másképp, elhihetsz, habozz, mint a király-
 fi, életben maradhatsz, senki se tölti kedvét

azzal, hogy igazaddá teszel akármi képzet
 mintát, vagy széttöröd, darabbá, az egészet,
 csak úgy – hogy *egy* maradjon, amiben semmi részed.

Poe Hollójának

A címbe így kerülsz, fekete címerállat,
 hogy végszavadban immár nem rejtőzik ajánlat,
 minden ide-odától felmentesz, nem idézel
 föl senkit-semmit, és éppígy el sem odázol
 semmit-senkit. „Soha már” végzel az egészszel,
 nézel költőd után, nyelje el az a távol,
 melynek nincs netovábbja: a velünk született
 Nagy Semmi, bár törekvő torz-valónk jeleket
 keres rá, így akarván mind többet: veszni fog,
 de addig is e Romlás lidércével ragyog.

– – – És míg e verssel itt épp behúznám Azt Az Ajtót,
 a konyhából kiáltást hallok:

„Kéred a sajtot?!”

Kálnoky László

RÉSZLETEK EGY ÖNÉLETRAJZBÓL (II)

(LÁZAS CSILLAGON)

Akik közülünk 1948 vége felé akarták kiadatni köteteiket, valahonnan valakik, nem tudom, kik, már letiltották. Én rendszeresen publikáltam '45 és '48 között, főképpen a *Magyarok*ban, s mint mondtam, az *Újhold*ban is, a *Válasz*ban is, sőt az *Új Idők*ben is jött versem – de '49-től '56-tal bezárólag egyetlen versem se jelent meg. Éppen akkor, '56 kora őszén kért tőlem a *Csillag* versszerkesztője, Szabó Ede verset. Akkor volt, hogy

megindult az a jóvátételi sorozat, hogy Weöres Sándortól megjelentették AZ ELVESZÍTETT NAPERNYÓ-t, a következő havi számban Pilinszky János APOKRIF-ját és néhány más, rövidebb versét. Így sorra kerülhettem volna én is, de már '56 novemberében az a szám nem jelent meg. LÁZAS CSILLAGON című kötetemben olvasható a HÁROM ŐSZI VERS című ciklus, az egyes verseknek nincs külön címük. Ez volt benn a folyóiratnál, de nem jelent meg. Úgyhogy nekem verseim nem is folyóiratban, hanem '57-ben megjelent kötetemben, a LÁZAS CSILLAGON-ban jelentek meg újra.

(Csanádi Imre)

Ezzel a kötetel is zűrök voltak. Oroszlánrésze van abban Csanádi Imrének, hogy a kötet végre is megjelenhetett. Csanádi Imre évekig kollégám volt, mikor felelős szerkesztő voltam a Szépirodalmi Kiadóban, és bár ő akkor már átkerült a Magvető Kiadóhoz, de a régi kollegialitás és segítőkészség a részéről teljes volt. Bodnár György irodalomtörténész, aki a Magvető egyik vezetője volt, behívatott, és azt mondta nekem, hogy kiadjuk a kötetedet, ha kihagyod A LÉTEZÉS RÉMSÉGEI című ciklust, a VEZEKLÉS KÁROMLÁSÉRT és az OSZLOPSZENT című versedet, de ugye azok nélkül te sem szeretnéd, ha megjelenne. Szinte a szájamba adta a választ, mondtam is, hogy igen, azok nélkül nem szeretném, ha megjelenne, akkor ne adjátok ki. Ezzel elmentem.

Egy vagy két nap múlva Csanádi üzent, hogy keressem föl. Közölte, hogy a kötetem teljes anyaga megjelenhet, mindössze a VEZEKLÉS KÁROMLÁSÉRT egyetlen versszaka helyett írjak másik versszakot. Azt pótoltam is, és tulajdonképp ugyanazt mondom benne, mint amit a kihagyott versszakban, csak más szavakkal, sőt még szebbre sikerült, mint volt, úgyhogy azt tekintem véglegesnek.

Föl kell tételeznem, hogy Csanádi Imre minden felelősséget, ami e kötet miatt rá hárulhatott a kiadónál, magára vállalt. Csanádi Imrének, úgy tudom, nem lett semmi kellemetlensége az ügyből.

(Emlék egy kritikáról; Komlós János kontra Sükösd Mihály)

Velem mindössze az történt, hogy Komlós János írt a *Csillagban* [helyesen: *Kortárs – a szerk.*] ÚJ KÖTETEK, RÉGI VERSEK címmel egy erősen pamfletizű kritikát, amelyben rajtam kívül Rónay György, Toldalagi Pál és Károlyi Amy új kötetéről ír. Látszik, hogy nagyon nem tetszik neki ez a költészet. Legélesebben az én verseim ellen kel ki. Tendenciózan, kiszakítva idéz olyan sorokat, amelyek önmagukban valóban szinte ellenségesen hatnak, de a vers egészében nem teszik ezt a hatást. Ezt így látták mások is: Sükösd Mihály, aki engem személyesen nem is ismert, és aki verseskötetekről akkor is igen ritkán írt, szükségesnek látta a Komlós által támadott költőket megvédeni. Az ő cikke is megjelent a *Kortárs* valamelyik következő számában. Erre tudomásom szerint Komlós sehol sem válaszolt már. Sükösd, azt lehet rá mondani, hogy megvédett, ahogy az akkori körülmények között meg lehetett védeni.

Mikor megköszöntem neki egy véletlen kiadói találkozásnál, amikor megismerkedtünk, ő maga is azt mondta, hogy tulajdonképp élesebben és mást szeretett volna írni, de hát ez a maximális, amit ez esetben lehet. Ne feledjük el, hogy Komlós János ebben az időben a *Népszabadság* irodalmi rovatának egyik vezető kritikusa volt. De hát ne bolygassuk ezt, holtakról vagy jót, vagy semmit.

Kötetemenk azonban – szerintem is – van egy nagy hibája. Monográfusom, Alföldy Jenő könyvében nem írja ezt, de szóban közölte véleményét, hogy megítélésem az irodalmi köztudatban egészen más lett volna, ha a kötet első fele megjelenik '48 táján, és

a kötet második fele, melyet a hallgatás éveiben írtam, más cím alatt és más kötetként jelent volna meg '57-ben. Akkor két, önmagában homogén kötet volna, így azonban lett egy heterogén kötet. Nagyon éles cezúra van a két korszak versei között, tudniillik '49 és '53 között nem is írtam verset, szóval volt négy olyan év, amikor nemcsak hogy nem publikálhattam, de még írni se írtam, legfeljebb fordítottam.

Erről a kötetemről Rónay György írt elismerőleg, bár elég röviden a *Vigiliában*, Az OLVASÓ NAPLÓJÁ-ban – ez volt rovatának címe. Lengyel Balázs a *Népművelésben* írt, Vihar Béla ugyanazt a kritikáját a *Könyvtárosban* és a *Könyvbarátban*, két helyen is megjelenítette. Hirtelenében ezekre tudnék visszaemlékezni. Kevesebb kritika jelent meg róla, mint első kötetemről. Alföldy azt írja, hogy vegyes értékű kötet, melyben van tíz-tizenöt antológiadarab, de vannak bágyadtabb és színtelenebb versek is. Ettől a kötetemtől tulajdonképp senki sem volt elragadtatva. Az a fura, hogy mikor megjelent, sematikus kötetek tucatja jelent meg, és a megjelenése utáni első fél évben vagy háromnegyed évben szenzációszámba ment...

Emlékszem, összetalálkoztam véletlenül a Belvárosban Rónay Györggyel, aki azzal fogadott – bár tegeződtünk, tehát ez a megszólítás vicces –, hogy: – Uram, el vagyok ragadtatva. – Az öreg Basch Lóránt azt írta valakinek levélben, hogy „új nagy költőnk született”. Mikor azonban megjelent Weöres Sándortól A HALLGATÁS TORNYA ÉS PILINSZKY HARMADNAPON című kötet, igen, hát ezek méltán és jogosan elhomályosították kötetemet, és akkor inkább ezekről esett szó.

(Műfordítások, műfordítók)

Én aztán fordítottam szorgalmasan. A műfordítás fölemésztette azt a belső tartalékot, ami az eredeti versekhez kellett volna. Mindig igyekeztem magamban fölgerjeszteni azt a kissé transzserű állapotot, vagy legalábbis azt a belső föllelkesültséget, ami eredeti versek írásánál föltétlenül szükséges a jó vershez. Érdekes, hogy nem minden kitűnő fordítónk van ezen a véleményen. Olvastam egy litografált egyetemi kiadványt: az egyetemen működő műfordítói szemináriumba meghívtak több kiváló műfordítót, például Lator Lászlót, Somlyó Györgyöt, Weöres Sándort is, és Weöres Sándor úgy nyilatkozott, hogy ő nem tartja magát műfordítónak, csak stilizátornak, mert ő mindent nyersfordításból fordít, és ő nagyon vigyáz, hogy teljes költői energiáját a fordításaiba ne vesse be, mert akkor saját verseihez teszi őket hasonlatossá, saját képére alakítja. Ő teljesen más nézeteket vallott, mint én. De azt hiszem, ahogy ő szeret néha olyan kijelentéseket tenni, amelyekkel a hallgatót elképeszti, megdöbbeníti – ezt a sajátosságát Sanyikának többször is tapasztaltam –, azt hiszem, itt is van egy túlzás. A valóságban arról lehet szó, hogy vannak olyan versek, amelyeket ő is szívvel-lélekkel fordít – amelyek kedvére valók. De azt elhiszem, hogy a nem egészen kedvére valókkal csak azt csinálja, amit mondott.

Egyszer, mikor meglátogattam, éppen fordított, és akkor csodálkozással láttam a módszerét, amit úgy tudnék csak nevezni, hogy a nyersfordításon való minimális változtatás elve. Sanyika azt a verset, amit éppen fordított – nem volt neves és jelentékeny költő, de már nem tudnám megmondani, ki volt – még csak egy külön papírra sem írta le, hanem számokkal és szócserejelzésekkel, amiket korrektúráknál használunk, jelölte a szórend megváltoztatását, kiírta a sorok végére a rímekeket, úgyhogy a nyersfordítást magát alakította verssé ugyanazon a papíron. Lehet, hogy később leírta, ezt nem tudom, de fordítani ezzel a módszerrel fordított. Számomra ez képtelenség. Én mindig elővettem egy füzetet, s ha eszembe jutott a megoldás, abba írtam le. Egy köl-

tőt sem becsültem le annyira, hogy ne ilyen módon fordítsam. Nem mondom, próza-fordítást, könnyű szöveget, volt, amit egyenesen gépbe írtam.

(További emlékek a műfordításról)

Elvéve és csak kedvtelésből fordítottam középiskolás koromban is, sőt önképzőkori pályázatot is nyertem Bürger LEONORÁ-jának lefordításával. De mennyiségre nagyon keveset fordítottam egészen 1946-ig. Az első komoly munkának tekintem, amikor Cs. Szabó László fölkért, hogy a MÁRVÁNY ÉS BABÉR kötet részére fordítsak, és akkor '46-ban lefordítottam számos verset. 1947-ben kezdte meg a Franklin a teljes Racine előmunkálatait, és nekem a BRITANNICUS-t osztották ki. Ezt lefordítottam 1948-ban, és megjelent a kötet, azt hiszem, 1949-ben. Azonban 1964-ben, mikor a Helikon, amely akkor a Petőfi Sándor utcában működött, szintén teljes Racine-t készült kiadni, akkor ezt a '48-ban készült fordításomat is gyengének éreztem. Ez ugyan elég szöveghű fordítás, de túlságosan sok benne az enjambement, ami az eredetiben nincs, mert Racine alig élt enjambement-nal, és olyan merészekkel, mint én, soha. Hogy racine-ibb legyen és hűbb, '64-ben nekiültem, és az 1760-egynéhány soros darabot teljesen újra fordítottam. Olyan sor, amelyen egy szó változtatás sem esett, mindössze harminc-egynéhány maradt az 1760-egynéhány sorból.

Lassanként kezdtem észrevenni, hogy az irodalomban már csak mint fordítót tartanak számon. Végképp akkor nyílt föl a szemem, mikor 1968-ban Garai Gábor a LÁTÓGATÓBAN című sorozatban interjút készített velem az *Élet és Irodalom* részére, és a bevezetőjében valahogy úgy kezdi, hogy vannak, akik Kálnoky Lászlót egyversű költőnek tartják. Azt mondják, hogy a SZANATÓRIUMI ELÉGIA az örök antológiadarab, de olyan verset nem írt többet, még megközelítőt sem, csak azt az egyet. De ennél rosszabbat is hallott, azt, hogy tulajdonképp nem is költő, versei csak fordítói munkásságának melléktermékei. Ezért örökre hálás maradok Garai Gábornak, mert ezzel piszkálta föl bennem azt a dacot, hogy azért is megmutatom.

(A kegyelet oltárán)

Ha elővesszük az *Élet és Irodalom* repertóriumát 1957-től '65-ig, abból megállapítható, hogy nekem ezen nyolc év alatt mindössze hat versem jelent meg az *Élet és Irodalom*-ban, holott azóta legalább ötven versem jelent meg ott 1970-től a mai napig.

Ennek oka az, hogy országos botrányt váltott ki egyik versem, A KEGYELET OLTÁRÁN. Hasonló botrányt csak Weöres Sándornak az ANTIK ECLOGÁ-ja és Juhász Ferencnek a JÓZSEF ATTILA SÍRJA című verse váltott ki. Ilyen előkelő társaságban én vagyok a harmadik, mert ilyen óriási botrány nincs több újabb kori irodalmunk történetében. Büszkének kell lennem, hogy ilyenek társaságában sikerült botrányt kivívnom.

A botránynak azonban van egy külön története. Hajdu Ferenc nevéhez fűződik, aki állandó munkatársa volt az *Esti Hírlap*nak. Az *És*-ben ugyan nem egy kritikája, tanulmánya, sőt még verse is jelent meg, de állítólag több kéziratát visszaadták. Nem tartották jó kritikusként, nem tartották igazán jó íróként, és ő ezen hallatlanul megsértődött, hogy nem minden írását közlik. És arra föl 1960-ban már bojkottálta az *Élet és Irodalmat*, és ahol lehetett, meg is támogatta. Árgus szemmel olvasta, vadászta. Nekem nem volt ellenségem, mert még csak nem is ismertük egymást személyesen, sohase találkoztunk, azt se tudom, hogy külsőre milyen volt.

A KEGYELET OLTÁRÁN című versemért azért pécézte ki, hogy az *Élet és Irodalom*-on üssön egyet, de az ostor vége rajtam nagyobb csattant, mint az *Élet és Irodalom*-on. A lapnak, azt hiszem, helyettes szerkesztője volt Jovánovics Miklós. Ő mondta, hogy egy idős kö-

zépiskolai tanár hívta fel először telefonon, és reszketeg hangon közölte: értesítem önöket, hogy én soha többet az önök lapját a kezembe nem veszem, sőt osztályomban elrendeltem, hogy egyik tanítványom se olvassa ezt a lapot. Szerintem Hajdu Ferenc nem írt volna a versről pamfletet – amely ma eléggé bárgyún hangzik – az *Esti Hírlap*-ban, de a vers az akkori időben nagy port vert föl, nem is az irodalmon belül, hanem az irodalmon kívül. Nemcsak én kaptam tömérdek névtelen gyalázkodó levelet, hanem külön telefonügyeletet kellett az *Élet és Irodalom*-nál tartatni egy héten át, külön meg kellett bízni egy munkatársat, aki a vers ügyében érkező felháborodott telefonokra válaszolt. Még az is előfordult, hogy valamelyik minisztériumnak vagy vállalatnak a dolgozói testületileg, valami ötvenen-hatvanan aláírták a tiltakozást az ellen, hogy ilyen versek jelenjenek meg.

A verset a legkülönbözőbb módokon értették félre. Voltak, akik valami rejtett politikai izgatást véltek benne felfedezni, valami új '56-ra való bujtogatást, noha ilyenről a legtávolabbi célzás sem esik a versben. Az *Új Ember* szerzője a család intézménye elleni támadásnak tekintette. Voltak, akik azt hitték, hogy valami szektás, szélsőséges kommunista költő írta, aki még a család intézménye ellen is lázít. A legtöbben abban a hitben voltak, hogy a saját családomról van szó a versben, holott én általában a kispolgári, a nyárspolgári világnézetet igyekeztem gúny tárgyává tenni.

Felsőbb helyről szilenciumot nem kaptam. Egy szerkesztőtől se hallottam, hogy utasítást kapott volna, hogy engem ne közöljön. Mégis az volt a helyzet, hogy közel hat évig nem mertek közölni a lapok és a folyóiratok. Meg is mondták nekem egyszer, hogy félnek közölni. Ilyesmik történtek: a lap akkori főszerkesztőjét a párt részéről Orbán László telefonja az Irodalomtudományi Intézetben érte, és a szerkesztő megpróbálta elbogatellizálni a dolgot, hogy az a vers egy jó vicc, mire Orbán fölháborodottan: „Tudja, hogy e miatt a vers miatt Borsod megyében összehívták a megyei pártbizottságot, és utána a pártközpontoz fordultak hivatalosan felvilágosításért?” A borsodiak nyilván úgy gondolták, hogy ha sok okos ember összeül, akkor sikerül kiértékelni – idézőjelben mondom ezt a szót –, hogy mit akar ez a vers mondani, de nem sikerült. Hogy aztán a pártközpontból kaptak-e felvilágosítást vagy nem, azt nem tudom.

Miután a szerkesztőség fölszólított, hogy válaszoljak, SZÉLJEGYZET című versemet írtam meg válaszul, amit azonban nem mertek leközzölni. Én elismerem, hogy ha közlik a SZÉLJEGYZET-et, a botrány még óriásibb hullámokat kavart volna, de így a SZÉLJEGYZET azután csak 1970-es, LÁNGOK ÁRNYÉKÁBAN című kötetemben olvasható először. A SZÉLJEGYZET úgy végződik, hogy: „Szégyen alázna, ha járnám / én is a régi utat, / hol annyi az unt tabu s bálvány, / akár a szivarkacsutak. // Szégyen alázna, ha túrném / vén kloakád ragacsát, / szájtátó, kockafejű rém: / emberi ostobaság!”

Hajdu Ferencnek a pamfletírás után körülbelül egy évvel szívvroham okozta halálát. Holtan találták szerkesztőségi íróasztalára borulva. Holtteste alól az akkor fiatal Mezei András három versét húzták ki, amelyet, úgy látszik, tanulmányozott. Mezei mondta nekem, hogy sokáig froclizták őt azzal, hogy Hajdu Ferenc az ő verseibe halt bele.

(Homálynoky Szaniszlóról)

Homálynoky Szaniszlót azért alkottam meg [1979-ben – a *szerk.*], hogy a kevésbé rázós dolgokat a saját nevemben írom meg, a rázósabbakat viszont Homálynoky Szaniszló nyakába varrom, hogy ha lesz egy kéz, mely egy fejre rá akar ütni, akkor ne az én fejemet találja, hanem az övét. De ez valami külön hangnemet is ad a verseknek, ami az egyszerű emlékezéstől megkülönbözteti.

Ha egyszerű emlékezést akarnék írni, azt prózában írnám, és akkor ezt a magneto-fonemlékezést talán nem is vállaltam volna, mert akkor irodalmibb formába önteném rögtön. De ehhez annyi kortársamat kéne túlélnem, hogy egyéni érzékenységeket ne sértsek, vagy pedig annyi mindent kéne hallgatnom... és hát betegségem is oly természetű, hogy erre nem gondolhatok. Nem azt mondom, hogy fél lábbal a sírban vagyok, de matuzsálemi korra sincsenek esélyeim. Úgyhogy azt hiszem, én nem leszek soha abban a helyzetben, mint Déry, hogy akkor írhatja meg az emlékezéseit, amikor már szinte minden jelentős kortársa meghalt. Egyébként is csúnya dolog, ha valaki arra vágyik, hogy kiváló kortársait túlélje. Nem is vágyom erre, sőt mindig azt hittem, hogy a tüdőbaj legalább arra az egyre jó lesz, hogy az öregség szegényétől és keserveitől megment. De miután tömérdek egyéb szenvedést okozott, úgy látszik, még ez sem sikerül, elvégre hajszál híján hetvenéves vagyok, és arra még van kilátásom, hogy akár öt-hat évig is élélhetek. És az már jóval az átlagos életkor fölött van.

Homálynoky Szaniszló neve nem anagramma, de hasonlít az én nevemhez. A saját nevemhez hasonló nevet akartam alkotni. Ugyanezt a módszert alkalmaztam más eltorzított neveknel is, például volt osztálytársam, a megyei főkönyvtáros – megmondhatom az igazi nevét, ő nincs kigúnyolva AZ ELNÖK BEIKTATÁSÁ-ban, nem is haragudott meg érte, inkább büszke rá, hogy megörökítettem alakját –, az ő igazi neve Ebergényi Tibor, és én Edelényi Tiboldként szerepeltetem. Vagy például Kapor Elemért, a méltatlanul elfelejtett egri költőt Sáfrány Aladár néven, mert a kapor és a sáfrány is növény. Meg az én fülemben az Elemér és az Aladár testvérnevekként csengenek. Homálynoky Szaniszlónak más a neve, mint nekem, de mintha egypetéjű ikrek lennénk.

Az első ciklusban, az EGY MAGÁNZÓ EMLÉKIRATAIBÓL címűben még Homálynoky Szaniszló neve nem említődik. Az is furcsa módon született, mert annak először az utolsó darabját írtam meg, az EGY RÉGI SÖRTALP PALEOGRÁFIÁJÁ-t, és már le is adtam a *Kortárs*-nak, már el is fogadták, mikor belső megvilágosodás támadt bennem, hogy ez a ciklus záródarabja. Fölidézhetem ifjúságomat versek sorozatában, és ezzel a verssel, amely már öregkoromban játszódik, lezárhatom az emlékezések ciklusát. Berohantam a *Kortárshoz*, Takács Imréhez, hogy ne közöljétek, mert ciklust fogok írni az EGY MAGÁNZÓ...-ból. De nem minden darabja a *Kortárs*ban jelent meg, mert két darabját akkor írtam meg, amikor a *Kortárs*nál az időben az események már túlhaladtak azon a ponton, és egyiket az *Élet és Irodalomban*, a másikat az *Új Írás*ban jelentettem meg, és csak az összegyűjtött verseim kötetében raktam össze a ciklust az igazi sorrendben. A *Kortárs* 1979. decemberi számába még egy prózát is írtam EGY MAGÁNZÓ JEGYZETFÜZETÉBŐL címen erről a ciklusról, mert sok levelet és telefont kaptam, amelynek alapján rájöttem, hogy egyes versekben tévedések vannak, más versek magyarázatra, ismét mások kiegészítésre, helyesbítésre szorulnak, úgyhogy ha még egyszer jelennek meg életem folyamán összegyűjtött verseim ezzel a ciklussal, akkor legutolsó darabjaként ezt a prózái írást fogom közölni, de a verseimen nem változtatok.

Semmilyen kötött forma ehhez a mondanivalóhoz nem volt alkalmas. Az világos volt előttem, hogy hosszú sorokban kell megírni, de egyáltalán nem hexametroid sorokban, még annyira se kell ritmikailag a hexameterre emlékeztetni, mint Füst Milának azok a hosszú soros szabad versei, amelyekben valahogy minduntalan fölsejleni érzi az ember a hexameter ütemét. Tehát ezek a versek meglehetősen formátlanok, nem is időmértékesek, nem is hangsúlyosak. Valami módon arra is kísérlet ez a ciklus, hogy mi az a végső határ, ami a verset a prózától elválasztja – mi az a szöveg, amely még éppen hogy költészet, és nem próza. Ezt ugyan nem mindenki ismeri el.

A *Kortárs* szépprózarovatának szerkesztője, Orbán Ottó közölte velem: van egy nálam ugyan fiatalabb, de azért idős prózaíró, aki rendkívül föl van háborodva ellenem, hogy én prózát írok, és utólag tördelem verssorokba. Én mondom, hogy még ha így volna is – de nem így van –, mindössze két vagy három oldalt foglalnak el ezek a versek, tehát a legrövidebb elbeszélés is elfoglal annyit. Nem is azt kifogásolja, hanem hogy a versért többet fizetnek, mint a prózáért. Ezért tartja tisztességtelen eljárásnak.

Az a fura, hogy annak idején, mikor megjelent nálunk Kavafisz, őt tartottam az általam olvasott legprózaibb költőnek. De most, mikor újraolvastam, a *MAGÁNZÓ* és az azt követő újabb ciklusok után úgy éreztem, hogy az övé még mindig hallatlanul emelkedett és költői szöveg az én versemhez képest. Rejtélyes dolog; Vas István azt mondta nekem, mikor ennek a ciklusnak az első darabja – az *ELSŐ OLVASÓTERMEM* – megjelent, hogy kiváló költészet, de ha agyonütnék, se tudná megmondani, mitől költészet. Ugyanúgy, mikor költői estem volt, ez után Orbán Ottó közölte velem, hogy teljesen zavarban volt, amíg színészek és hivatásos versmondók mondták a verseket, mert nem hallotta versnek, fogalma sem volt, mitől vers. Egy előadó azonban lemondott a szereplésről, sőt épp az okból mondott le, mert nem tetszettek neki ezek a versek. Idősebb előadóművészeiről van szó. És azokat az utolsó pillanatban kénytelen voltam én magam előadni. És azt mondta Orbán Ottó, hogy mikor én olvastam föl, akkor meghallotta, hogy ezeknek a verseknek azért van bizonyos formájuk, hogy ezek versek – akkor kihallotta belőlük. Bár én nem skandáltam, mert ezek még csak nem is skandalizálóak semmiképpen. Annak a tagoló versnek se mondható, melyről Németh László elmélete szól – amiben én nem vagyok teljesen bizonyos –; magam se tudom megmondani, miért, de úgy érzem, csak ebben a formában íródhattak.

Egy pozitívumot tudnék erről mondani. Devecserinek egyszer volt egy nagyon szellemes írása Berda József verseiről, amelyben azt írta, hogy a jellegzetes berdai hangot az adja meg Berda szabad verseinek, hogy Berda mindig ott metszi el a sort, ahol a két leginkább összetartozó szót választja külön. Jelző és jelzett szó közül mindig a jelző az első sorban marad, a jelzett szóval kezdődik a második sor. Ennek bizonyítására fölajánlotta a szigligeti alkotóházban, hogy adjanak a kezébe bármilyen prózai szöveget, ő fel fogja olvasni Berda-versként. Egy elbeszélést adtak a kezébe, és Devecseri azonnal, kapásból úgy tagolta, hogy valóban volt benne valami berdás. Erre visszaemlékezve, ezzel a trükkel számos sorban éltem ugyan, hogy a két leginkább összetartozó szót szakítottam el egymástól, csak nem halmozom ezt olyan mértékben, mint Berda. Számos esetben lezárom a sor végén a mondatot. Az is egyhangúságot szül, ha az ember állandóan enjambement-nal dolgozik, de a kettőt keverem. Van egy kritikus, aki ezeknek a verseknek a titkáról többet tud, mint én magam. Csűrös Miklós irodalomtörténész huszonnégy gépelt oldalt kitevő tanulmányt írt az *EGY MAGÁNZÓ EMLÉKIRATAIBÓL* című ciklusról. Csodálkozva írtam Csűrösnek, hogy ő többet tud erről a ciklusról, mint amit én magam tudok önmagamról.

Hallottam egy általam nagyra becsült és kiváló valakinek a nyilatkozatát, aki azonban mennyiségre keveset alkot, legalábbis sokkal kevesebbet, mint én. Ő társaságban – szavahihető tanú szerint – azt mondotta, hogy túl sokat írok, és hogy neki az nem tetszik, hogy ezeket a verseket poénre hegyezem ki. Viszont ezek a versek másképp nem sokat érnek, ezeknél az ilyen kiugró poéneknél kellene, mint hogy „*néha még a kapanyél is csütörtököt mond*”, vagy „*csupaszok közt cinkos, aki néma, noha felöltözt*” – úgy érzem, ezeket a verseket frappánsan kell lezárni. Komoly versekben én magam sem vagyok híve az ilyen olcsó hatásoknak. De ebben van valami tudatosan olcsó komikum

is. Ezek a versek úgy készülnek valahogy, hogy az irodalmon kívüliek, ha elolvassák, mulatnak rajtuk, tehát azok is megtalálják bennük a maguknak valót, noha nem fogják föl mindazt, ami ezekben a versekben el van rejtve. Nem is a személyi vonatkozásokra gondolok, hanem arra, amit egy költő vagy egy kiváló kritikus mint költészetet, mint költői elemet talál bennük.

Hogy ez nem hullt meddő talajra, az is mutatja, hogy a fiatalok közül számosan megpróbálkoztak hasonló versek írásával. A formát könnyű is utánozni. Vannak, akiknek szintén van sajátos, egyéni humoruk, elütő az enyémtől, és azoknak a versei jók és mulatságosak lesznek, de más módon. Az én saját, speciális iróniám és öniróniám azonban nem utánozható, mert épp ez különböztet meg. Egy jobb költőt a hangjáról meg lehet ismerni. Ezt a hangot nagyon nehéz úgy utánozni, hogy össze lehessen tévesztetni – szóval hitelesnek látszó hamisítványt nagyon nehéz volna készíteni, s szerintem ez ezekről a versekről is elmondható. Akadt fiatal költő, tehetséges, aki szintén írt olyan, a prózához egészen közel álló, sete-suta történeteket, amelyeknek nincs igazi csattanójuk. Volt, aki azt választotta, hogy elejtette a csattanót, és váratlanul szakad meg a történet. De ezt is helyeslem, mert hisz az életben sokkal ritkább a csattanó, mint az irodalomban.

A Homálynokytörténetek nem pontosan ragaszkodnak a valósághoz. Átformálom őket. Néha csak nagyon kicsit. A TUBÁKOLÓK-ban például mindössze annyira tértem el a valóságtól, hogy a grafikusnövel – aki különben Róna Emmi volt – nem közvetlen akkor találkoztam, mikor kiléptem bibliavásárlás után a Múzeum körüti antikváriumból, hanem pár héttel az előtt vagy az után, és nem is a Múzeum körüton, hanem valahol máshol, nem emlékszem már, hol. De csak ebben tértem el. Máskor vannak nagyobb eltérések. Például az álmat a matematikusnövel, ezt azért kiszíneztem, mert az igaz, hogy lajtorján mászom álmomban, de azt nem álmodtam, hogy gyíkleső fityegett az oldalamon, és bársonyos, ezüstgombos zekét viseltem, tehát évszázadokkal ez előtt másztam álmomban a lajtorján. A valóságban lemez sem hangzott föl, és nem ismerte föl benne Homálynokyt Szaniszló az álmában hallott méltóságteljes, de most kissé ironikusan csengő muzsikát. Ott például a mulatságosság kedvéért sokat változtattam. Semmit sem változtattam viszont – például – a SZANISZLÓ ÉS AZ UTCALÁNY-ban. Az hajszálpontosan így játszódott le a valóságban, ezen nem kellett változtatnom.

(Shakespeare: XIX. Henrik)

A Shakespeare-paródia először az első válogatott fordításkötetemben, a SZESZÉLYES SZÜRET-ben jelent meg. Utószót kértek hozzá, és én nem szerettem fordításokról szóló értekezéseket írni. Kínomban inkább egy paródiát írtam, de ezt megismételni többé méltó módon nem tudtam. Ez ment a Vidám Színpadon, Kellér Bandi vitte a Vidám Színpadra, ahol akkor öt hónapon keresztül szakadatlanul ment. A rádió sajnos egy rendkívül hibás felvételt játszik, abban Mátyay van, Máthé Erzsébet és nem tudom, ki a harmadik, még egy férfi szereplő van, de azt nem tudom, ki. Színészeink szoktak hibát elkövetni, és elképzelhető, hogy egy halandzsaverset még úgy sem tanulnak meg, mint egy értelmes verset. De az, hogy annyi hibát ejtsenek, mint abban, az már nem tételezhető föl, már csak azért sem, mert a rádióban előttük lehet az írott szöveg is, miközben mondják. Föltételezem, hogy a gépiprónők rakták tele hibákkal, és a színészek legföljebb egy-kettővel megtoldták.

Készült egy sokkal jobb fölvétel. Albert Zsuzsának volt egy *Vers-színpad* című műsora. Ez jóval később készült, és ott Major Tamás játszotta Lord Downtart, Henrik királyt egy fiatalabb színész és Káldi Nóra az anyakirálynőt. Major és a másik férfi szereplő

teljesen hibátlanul mondják a szöveget. Káldi Nóra két hibát ejt, de az egyik nem számít, az akár úgy is lehetne, ugyanolyan jó, mint az eredeti. Albert Zsuzsa azt mondta, hogy mód van rá, hogy ezt a részt kimásolják a *Vers-színpad* műsorából, másik szalagra vegyék. Érintkezésbe lépett a Szórakoztató Osztállyal, és megígérték, hogy ezt fogják használni. Ennek ellenére még ma is mindig a rossz felvétel hangzik el, abban harminc-nyolcvan hiba van, míg ebben egy.

1955-ben írtam a paródiát, ha jól emlékszem. Amikor a FAUST-ot fordítottam, úgy éreztem, Goethe nyelvteremtő zsenije néha olyan fokú, hogy elégtelen a saját nyelvteremtő képességem mindannak visszaadására. Volt, amit sikerült megoldani. Például ha azt írja, hogy „*Grenze unbewusste Land*”, az „*oszd meg velem határa-tudhatatlan birodalmad*”, mondjuk, elég jó megoldás, de ez nem mindig sikerült, és sokszor le kellett mondani arról, ami teljesen szokatlan, amit ő talált ki. Ami az ő személyéhez fűződik, annak nincs magyar megfelelője – tucatszámra van ilyen hely a FAUST-ban.

Akkor gondoltam, hogy egy nem létező magyar halandzsaszöveggel bizonyos helyeket jobban vissza lehetne adni, mint egy szöveghű fordítással. Ezt persze nem merem megcsinálni, mert ezt még senki se csinálta meg műfordításban. Szójátékot lehet más szójátékkal helyettesíteni, de itt nem szójátékokról volt szó. Ez az önmagammal való elégedetlenség csapódott le egy álmatlan éjszaka, amikor ezen töprengtem; váratlanul kiszakadt belőlem ez a paródia, ami nem is annyira Shakespeare-paródia, mint a múlt századi magyar Shakespeare-fordításoké inkább.

(A műfordító vallomása)

Ahogy a Szabó Lőrinc-fordításokat végignéztem, illetőleg az ő életrajzát, leveleit, kiderült, hogy egyik klasszikust örömmel fordítja, másikat meg undorral vagy fáradtsággal. Én a nagy költőket általában gyönyörűséggel fordítottam. Színészalkatú fordító voltam. Igyekeztem mindig azt képzelni fordítás közben, hogy én vagyok az a költő, akit fordítok. Ez volt a hozzáállásom a fordításhoz. Beképzelttem magamnak, hogy én Heine vagyok, hogy én Hugo vagyok, hogy én Burns vagyok. Így sikerült igen különböző hangú költőket valóban egymástól különböző hangon fordítani. Hogy ez lényegesen emlékeztethet az eredeti hangra, annak az a bizonyítéka, hogy ha például egy olyan kitűnő költő fordított valakit rajtam kívül, akinek a fordítását csak utólag ismerem meg, akkor nagyon hasonlítottunk hangban. Ilyen volt Hölderlin abból a korszakából, amikor nem volt már egészen ép elméjű, de még nem borult el teljesen – nem tudom, tudathasadásos volt-e vagy milyen elmezavarban szenvedett –, mikor csengőbongó, szinte gyermekverseket írt, bár néha akkor is kifutottak nagyszerű dolgok a tola alól, mint például a „*Das Angenehme dieser Welt hab' ich genossen*” és ilyesmik, de a nagy, hosszú versei közül csak az egyik leghíresebbet, a PATMOSZ-t fordítottam le. Tandori Dezső fordításkötetében láttam több e korszakbeli verset – Dezső egyébként a PATMOSZ-t is lefordította –, és nagyon hasonlít a fordításaink hangja. Ugyanezt tapasztaltam Traklnál vagy Montalénál, ahol Lator fordításait és az enyémetek, ha letakarnák a fordító nevét, szerintem nagyon nehéz volna megkülönböztetni, melyiket melyikünk fordította. Márpedig ha ennyire hasonlítanak, akkor az azt kell hogy jelentse, hogy az eredetihez is hasonlítanak.

Azt fordításkötetemből is lehet látni, hogy a jelentős költőket, akiknek valóban mindenkitől megkülönböztethető hangja van, más-más hangon szólaltatom meg. Hölderlinnél észrevettem egy mulatságos dolgot. Az ő korában hibának számított, ha két versszak között az értelmi összefüggés megszakad. Őt pedig, úgy látszik, inkább a lendület vitte, és nem tudott koncentrálni, de utólag észrevette, hogy hopp, ez a két versszak

nem függ össze értelmileg, és utólag úgy igyekezett megteremteni az összefüggést, hogy odatett az új strófa elejére egy „mert”-et, „ugyanis”-t, egy „nämlich”-t, hogy összekötést teremtsen. Pedig ekkor már olyan zavaros a vers, hogy az antik és a keresztény mitológia teljesen összekeveredik. A PATMOSZ-ban szereplő istenről sohasem lehet tudni, hogy az a keresztény Atyaisten-e vagy Zeus; hol Jézusról van szó, hol félistenről.

(Kortársi kapcsolatok)

Az ötvenes években a nálam tíz évvel fiatalabb nemzedékkel, az újholdasokkal többet voltam együtt, mint a saját nemzedékemmel. Ezek összetartottak, míg a harmadik nemzedék szétszóródott nemzedék volt, sosem foglalkoztunk azzal, hogy közös lapot kéne alapítani. Pedig szívélyes viszonyban voltunk egymással, sőt barátságok is szövődtek. Én is barátságban voltam Vas Istvánnal és Radnótiával is, Weöres Sanyival is, Jékelyvel is, de valahogy ritkán találkoztunk egymással. Nem pejoratív kifejezésként akarom használni a nyájszerűséget, de valahogy ez a tíz évvel fiatalabb nemzedék összejött és összetartott – éppen a történelemnek az összenyomó ereje tartotta egyben őket; hogy egységben az erő. Az ő társaságukban az ötvenes években sokkal többet forogtam, mint a velem egykorúakéban.

Más a helyzet Juhással és Nagy Lászlóval. Nagy Lászlóval kétségtelen, hogy mind a ketten vonzalmat éreztünk egymás iránt. Különbben is a harmadik nemzedék sohasem volt olyan ellentétben a népiekkel, mint az újholdasok, akiknek az volt a véleményük, hogy Juhász, Nagy László és a többiek az ő orruk elől vitték el a Kossuth-díjat. Nem tudom, bennünk ez valami módon így nem élt, és ezzel nem törődtünk. Nagy László nekem a legrokonszenvesebb volt, másrészt a népi költők közül a legnagyobb tehetségnek is tartottam. Juhászt hatalmas tehetségnek tartottam, de Nagy Lászlót tartottam annak, aki sokkal jobban tudja fölhasználni és kamatoztatni a tehetségét. Juhász nyilván meg akarta többször ismételni azt a bravúrt, ami A TÉROZLÓ ORSZÁG volt, de ez nem sikerült többé úgy.

Nagy László és köztem szoros barátság azért nem alakult ki, mert én arra gondoltam, hogy Nagy Lászlónak a saját nemzedéke, a népiesek a velem való bizalmasabb barátságot rossz néven vennék tőle. Kellemetlenségei lennének miattam, a velem való barátságból kifolyólag. Ezért sajnos megmaradtunk a szívélyes és szeretetteljes érintkezés szintjén, de például sose voltunk egymás lakásán. De mindig éreztem a jóindulatot, ami belőle felém sugárzott, és a rokonszenvet, s én is azt éreztem iránta. Nagy Lászlót nagyon szerettem, és hogy ezt a barátságot elmulasztottam, ezt életem nagy mulasztásai között tartom számon.

Kormos Pistát nagyon szerettem, de más módon. Pista volt a kedves bohém. Rendkívül nagy volt benne a pályatársi szolidaritás. Pista hiába volt népi származású, nem volt népi költő, mert a francia lírával is megismerkedett, az is átítatta. A kettőből csinált valami különös és nemes ötvözetet. Szerintem óriási szerencse, hogy az a bizonyos Cécile-lel való szerelem boldogtalan véget ért, mert Pistából a nagy költészetet az szorította ki, hogy szenvedett. És Pista addig nem szenvedett.

Illyéssel nagyon kevés kapcsolatom akadt. Én hálás vagyok neki, mert a *Magyar Csillagban* a SZANATÓRIUMI ELÉGIA után sorozatosan közölt egészen a folyóirat megszűnéséig. De később annyira más volt a szerepünk. Ahhoz tudom hasonlítani, hogy ha van két, aránylag szegény ember, akik barátok, és az egyik egyszerre milliomossá válik, akkor a másik valahogy úgy érzi, hogy nem egy kategóriába tartoznak. Illyésnek volt egy óriási irodalompolitikai szerepe. Én pedig egy éppen hogy megtúrt fordító voltam. Úgy éreztem, hogy ha én Illyéshez közeledni vagy vele barátkozni akarnék, olyan vol-

na, mint hogyha törleszkednék valakihez. Úgyhogy én erre egyáltalán nem törekedtem. Mikor '57-ben megjelent a LÁZAS CSILLAGON, természetesen küldtem dedikált tiszteletpéldányt Illyésnek, s ő levélben meg is köszönte.

Egyszer voltam a lakásán, a válogatott Molière ügyében, mely a *Világirodalmi Klasszikusok*ban jelent meg. Miután annak idején a Franklin, ha nem is adta ki a könyvet, de végelszámolta és kifizette járandóságát a fordítóknak, a kiadó arra az álláspontra helyezkedett, hogy másodközlésként fizeti ki a fordítókat. Mi viszont azt mondtuk, hogy akkor még nem is volt honoráriumrendelet, s az az összeg, amelyet kaptunk első alkalommal, mélyen alatta marad egy mostani első közlésnek, ötöd-hatodrészt sem tette ki, tehát ebbe nem mehetünk bele. Viszont nekünk nem volt elég tekintélyünk a kiadónál, és akkor Lengyel Balázssal ketten felkerestük Illyést. Illyés azt mondta nekünk, hogy bár ő sohase szokta azt vizsgálni vagy firtatni, hogy annyi jár-e neki – nyilván méltóságán alulinak tartotta, ő megengedhette magának –, de szolidaritásból csatlakozik. Ha mi írásban megfogalmazunk valamit, akkor ő azt hajlandó aláírni. Nem volt szükség már erre, mert a kiadó közben jobb belátásra jutott, és végül kifizette, ami járt.

(Még egyszer Szabó Lőrincről)

Szabó Lőrinchez elég gyakran jártam, mert Lőrinc szeretett velem találkozni. De annyira más gondolkodásúak voltunk – érdekes, ahogy most a fiatal Lőrinc naplóját olvasom, hozzá sokkal közelebb állónak érzem magam, mint ahhoz a Szabó Lőrinc-höz, akit már személyesen ismertem meg. Bár mindig kedves és barátságos volt. De voltak olyan reménytelen dolgok, hogy amint általában a *Nyugat* második nemzedéke a harmadik nemzedékről úgyszólván egy jó szót le nem írt, Lőrinc sem vette tudomásul ezt a nemzedéket. Énrám azért figyelt csak föl, mert a FAUST második részét egész életében szerette volna lefordítani, és csodálkozott, hogy ezt más is ilyen színvonalon meg tudja oldani. Nyilván úgy gondolta, hogy majdnem olyan jó, mintha ő fordította volna. Akkor én Lőrincnek azt mondtam, hogy Rónay György, Lator László vagy Nemes Nagy Ágnes legalább olyan kitűnő fordítók, mint én. Mert azt mondja Lőrinc, hogy: te vagy az egyetlen méltó utódom, különösen, ha a mennyiséget is tekintetbe vesszük. De, mondom, Rónay György még mennyiségre is többet fordított, mint én, és nem gyengébben. Ezt nem ismerte el.

Amikor a LÁZAS CSILLAGON megjelent, megküldtem neki, de Lőrinc életének utolsó hónapjait élte. Sőt, azt hiszem, a halála előtti napokban jelent meg, még a kezébe se került talán. De jóban voltunk Lőrincsel. Utolsó találkozásunk a halála évében, tavasszal volt. Valamiért bementem a Zöldfa vendéglőbe, és Lőrinc ott ült egy fiatal, huszonhárom-huszonnégy évesnél nem idősebb, elég csinos szőke nővel. Örömmel láttam, hogy Lőrinc sokkal jobban néz ki, mint négy-öt hónappal ezelőtt, mikor utoljára láttam. Akkor úgy nézett ki, mint egy nagyon súlyos beteg. Mondtam, örömmel látom, Lőrinc, hogy mennyivel jobban nézel ki. Lőrinc lovagiasan azt mondta, hogy csak azért, mert őmellelte ülök – mutatott a fiatal, szőke nőre. Sokat kell akkor mellelte ülni – mondtam én, és nem akartam megzavarni Lőrincet, tapintatosan elbúcsúztam. Ez volt sajnos az utolsó találkozásunk.

(Szerkesztői emlék Szécsi Margitról)

1954 elején kerültem a Szépirodalmihoz, januárban vagy februárban, és 1957. május 31-ével távoztam. Azt nem mondhatom, hogy fölfedeztem valakit, de olyan esetek például történtek, hogy szerkesztője voltam Szécsi Margit első kötetének, a MÁRCIUS-nak. Margit, mikor még nem volt Nagy Lászlóné, pályája kezdetén elég sok gyenge verset

publikált. Úgy volt számon tartva a közvéleményben valahogy, hogy nem tehetséges. Én is ezzel az előítéllettel vettem kezembe a kéziratot, és akkor láttam, hogy a gyöngö versek már nincsenek a kéziratban, s hogy igen tehetséges, kicsit még boglyas, de vitathatatlanul tehetséges költő. A Szépirodalomban senki sem akarta nekem elhinni. Elég nehéz volt a vezetőket rábírni, hogy vegyék kezükbe a kéziratot, és olvassák el, mert érdemes. Mikor elolvasták, mindenki elismerte, hogy tehetséges. Lehet, hogy Nagy Lacinak a rokonszenve abból származik, hogy én, bár polgári író voltam, látta, hogy vitathatatlanul jóindulatúan szerkesztem a kötetet. Többször összeültem Szécsi Margittal, és apróságokra fölhívtam a figyelmét, hogy esetleg egyes szavakat vagy egyes fordulatokat szerencsésebbekkel lehetne helyettesíteni. De nem mondhatom, hogy én fedeztem föl, mert az ő neve már ismert volt. Nem epigonja férjének, de legjobb tanítványa. A férfi költők közt inkább epigonjai akadnak, de Szécsi Margitnál lát-szik, hogy sokat tanult tőle, de mégse utánzó.

(Külföldi utazások)

Külföldi utaimról sok beszélhiválóm nincsen, mert utazásaim nagy része még középiskolás koromban zajlott le, amikor egyszer egy külföldi mozgó cserkész táborban vettem részt Ausztriában, Németországban és Svájcban. Következő évben pedig az angliai jamboree-n. Visszafelé megálltunk Olaszországban is, odamenet Svájcban álltunk meg, így láttam a világot, de sajnos túl fiatal voltam, emlékeimből túl sok elmosódott, bár számos dologra emlékszem. Még nem voltam akkor író, csak kezdő próbálkozó tizenhat-tizenhét éves koromban. Utaztam azután – már öregkoromban – Svédországba. Mostohalányom ott él férjével és kislányukkal, aki ugyan nem vér szerinti unokám, de mivel sohasem volt vér szerinti gyermekem vagy unokám, úgy szeretem, mint egy igazi unokát. Anyám halála óta az egyetlen nagyobb veszteség, ami már idősebb koromban ért, hogy őt elvesztettem [1978-ban mentek ki Svédországba, ekkor nyolcéves volt – *a szerk.*]. 1981 tavaszán Malmöbe repültünk, helyesebben Koppenhágáig repültünk feleségemmel, és onnan komphajón mentünk át Malmöbe, hogy meglátogassuk őket. Erről egy verset is írtam, amely új kötetem nyitóverse lesz ÉSZAKON címmel.

Sehol többfelé nem jártam. Volt, hogy az Írószövetség ki akart küldeni az NDK-ba, de valaki visszariasztott, mert azt mondta, mellém adnak egy kísérőt, aki majd főképpen gyárakba kalauzol, és a termelést mutatja, és nagy kedvem ehhez nem volt. Azonkívül ahogy fordítóként egyre nagyobb passzív nyelvtudásra tettem szert, úgy romlott egyre az aktív nyelvtudásom. Visszás helyzet, hogy olvasni, egy könyvet megérteni sokkal jobban tudok németül, franciául vagy angolul, mint fiatakoromban, viszont beszélni sokkal rosszabbul beszélek, dadogok. Olyan rosszul beszélek, hogy szégyellem magam – rendszerint ki is kerülöm az ilyen alkalmakat, hogy követségekre menjek, külföldi írókkal találkozom. Úgy érzem, rossz aktív nyelvtudásommal szégyent hoznék a magyar irodalomra. Az a tapasztalatom, hogy az állandó fordítás a parlando nyelvtudást rontja. Hacsak nem gyakorolja valaki állandóan azt is. De erre már nem tudtam időt szakítani. A fordító visszafelé gondolkozik, az idegen nyelvből fordít magyarra, úgyhogy számtalan olyan szó van, amit ha franciául, németül, angolul látok, tudom, mit jelent, de ha beszélni akarnék, akkor nem jutna eszembe.

(Házasság)

Második feleségem kitűnő ember is, szanatóriumban ismerkedtünk meg. Már mind a ketten elváltak voltunk, egy házasságon túl voltunk, sőt évek óta, hosszú évek óta voltunk elváltak. Nem is voltunk már valami fiatalok.

Mind a ketten arra jöttünk rá, hogy tulajdonképpen nem volna okos dolog egészséges élettárrsal kötni házasságot. Két beteg, még hogyha nem is ugyanaz a betegségük, kölcsönös elnézéssel van egymás iránt, megért olyan dolgokat, amiket egy egészséges ember elképzelni sem tud, és meg sem tud érteni. Azt hiszem például, a vakok is túlnyomórészt egymás között házasodnak... Szóval azt említsem meg, hogy több mint tíz éve vagyunk házasok, de sohasem volt köztünk még olyan nézeteltérés, hogy akár egy félóráig is ne beszélünk volna egymással.

(Egy sajátos munkamódszerről)

A hetvenes években a *Tiszatáj* közölte velem, hogy Alföldy Jenő hosszabb tanulmányát akarja közölni rólam, s verset kértek hozzá. Új versem éppen nem volt, és pillanatnyilag nem is tudtam volna olyan gyorsan új verset írni. Füzetekbe szoktam verseimet írni, és van sok, ami töredék marad, nem fejezem be. Ezeket a füzeteket később eldobom. Akkor is csak a legutolsó füzet volt meg, igaz, hogy az tele volt már írva, és kínomban nem tudtam mást tenni, mint hogy felhasználjam ezeket a töredékeket.

Két okból maradtak töredékek. Vagy abból az okból, hogy munka közben valaki vagy valami megzavart, és órák vagy napok múlva nem tudtam abba a hangulatba visszahelyezkedni, amely a már megírt sorokat kiváltotta belőlem – mert vannak olyan költői témák, melyek szinte egy óra alatt el tudnak évülni, és különös módon megírhatatlanokká válnak. Események, melyeket az ember számtalanszor elmondott, és sohasem gondolta, hogy egy versnek a forrásai. Vagy az is előfordult, hogy támadt egy gondolatom, egy verskezdet, és nekirugaszkodtam, de egyszerűen képtelen voltam folytatni; lehet, hogy túl magas hangon kezdtem, és nem volt folytatása. Ez is előfordult.

Kínomban azt csináltam, hogy ezeket a töredékekben maradt verseket kiírtam, csilaggal elválasztottam őket, és MOZAIK címen – alcím: VERSTÖREDÉKEK – elküldtem a *Tiszatáj*nak, ahol ez megjelent. Azóta olyan költővel is beszéltem, aki legjobb verseinek tartja ezeket a töredékeket, amelyek menthetetlenül elkallódtak volna, eldobom őket, ha van egy kész versem, amit a *Tiszatáj*nak tudok adni. Ezzel a töredékes, mozaikszerű technikával később írtam még két verset évek múlva, amelyek a legközelebb megjelenő, AZ ÜVEGKALAP című kötetemben lesznek benne. Ezek közül az egyik a SZÉP VERSEK-ben is benne van HOSSZÚ ÁLOM ELŐTT címen, a másiknak a címe AZ ÁRAMLÓ IDŐBEN. Ezeket ezzel a módszerrel szerkesztettem: úgy írtam, mintha töredékekből állítanám össze. Csak az a különbség, hogy ezek szándékosan töredékesek, míg a régebbi vers valódi töredék.

(Kései ösztönzések)

Beszámoltam írói pályafutásomról, hozzávetőleg. Hozzátenni még egy dolgot szeretnék. 1950 és '57 között nem jelenhettek meg verseim, csak fordításaim, de ez számos más ismert íróval megtörtént, és emiatt nem felejtették el őket számon tartani mint költőket úgy, mint engem. Erre még az sem elég magyarázat, hogy A KEGYELET OLTÁRÁN botránya után jött újabb hat év, amikor a szerkesztők legfőljebb egészen szórványosan mertek közölni. Kiestem a köztudatból. Mint említettem, Garai Gábor világosított föl annál a bizonyos riportnál, mikor azt mondotta, hogy sokan úgy tartanak számon, mint akinek a költészete csak fordításainak mellékterméke, hogy nem is vagyok költő. Azt vettem észre a hatvanas évek vége felé, hogy engem már egyáltalán nem tartanak számon az irodalomban; mintha nem élnék.

Hogy ez nem túlzás, példák igazolják. Egyik leglelkesebb méltatóm volt a hetvenes években Rónay László. És az 1968-ban [helyesen: 1967-ben – *a szerk.*] megjelent, Az

EZÜSTKOR NEMZEDÉKE című kötetében, ahol nemcsak azokról az írókról ír, akik az *Ezüstkor* [rövid életű, humanista szellemű folyóirat 1943-ban, szerkesztette Lovass Gyula, Rónay György és Thurzó Gábor – *a szerk.*] két számában megjelentek, hanem azoknak a kortársairól is. Tucatszám említ egészen jelentéktelen költőket. Az én nevem pedig a könyvében elő sem fordul.

Tapasztaltam ezt más irodalomtörténészek munkáiban is. Előfordul, hogy valaki ötszáz oldalas könyvet ad ki tanulmányaiból, sokat foglalkozik a jelenkori magyar költéssel, és az én nevem nem fordul elő benne. Vagy egyetlen felsorolás végén egyetlenegyszer ötszáz oldalon át. Nem akarok most köteteket és neveket emlegetni, de meg lehet nézni ezeket a köteteket.

Csupán az 1970-ben megjelent LÁNGOK ÁRNYÉKÁBAN kötet után kezdtek rám figyelni, amely csupa elismerő kritikát kapott.

Peer Krisztián

MOZGÓ VONAT

Lebgsz, megadva sorsod sodrának, mi jár: magad.
Borzongató a víz, lenyelni és kiköpní képtelen.
Ez most olyan tökéletes. Kívánna álmokat
a test (utánozná az elme), elborul, kikapcsol. Fékezés. „Jelen.”

A hajnali vonat haza. Maradjon minden így!
Eltelten, álmosan, de még bevégezetlenül.
Megvolt, mi volt. Mi már utána. Jaj, utána már az istenit!
Utólag éljük még megint meg azt, mi elmerül.

Sodródasz elszótlanodva, szemre alva, mégis éberem.
Itt vagy, de láthatatlanul. Már minden így marad,
hazáig hallgatózva. Végre vagy. Mint égi értelem
ha néz a régi sérelemre, elmosódni látod önmagad.

Üres vonatban ébredsz, és rohansz, amerre mentek ők –
talán ez lenne jó. Aludj, hogy tűnjön minden kinti nesz!
De nem. Ha majd együtt leszálltok: rég nem létezők,
te szépen elköszönsz. A vége mindig ez.

Felállsz. A padlón morzsa, csikk, kupak.
És most se bőgsz, csak fojtogat. „Cigit?” „Te merre mész?”
Fogjátok ezt a zsíros és hideg rudat.
Mozgó vonat, megáll, szilárd talajra lépsz.